

Синтаксична інтерференція проявляється в мові перекладу досить часто і, щоб зменшити її вплив у професійно-орієнтованому спілкуванні та перекладі, необхідно вивчати мовні розбіжності, аналізувати їх, виявляти провокуючі інтерференції явища і прогнозувати їх негативний вплив ще при вивченні відповідних розділів граматики, закріплюючи навички додання інтерференції у процесі засвоєння теорії та практики перекладу у сфері професійної комунікації.

Література:

1. Алимов В. В. Интерференция в переводе: На материале профессионально ориентированной межкультурной коммуникации и перевода в сфере профессиональной коммуникации: диссертация... доктора филологических наук. – Москва, 2004. – 260 с.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. «Новое в лингвистике» / Под ред. В. Ю. Розенцвейга. – Вып. 6. – М.: Изд. Прогресс, 1972. – С. 25–60.
3. Ковылина Л. Н. Синтаксическая интерференция и способы ее изучения / Л. Н. Ковылина // Автореф. дис. канд. филол. наук. Киев, 1983. – 24 с.
4. Розенцвейг В. Ю. Новое в лингвистике. Языковые контакты / В. Ю. Розенцвейг. – Вып. 6. – М.: Изд. Прогресс, 1972. – 534 с.
5. Хауген Э. Языковой контакт. «Новое в лингвистике» / Э. Хауген / Под ред. В. Ю. Розенцвейга. – Вып. 6. – М., 1972. – С. 61–80.

УДК 811.161.2'42

Н. О. Лисенко,

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

НОТАТКИ ЩОДО ДЕТАЛІЗАЦІЇ ДЕФІНІЦІЇ ТЕРМІНА «АРХЕТИПНИЙ СИМВОЛ»

У статті розглядається питання про необхідність диференціації архетипних, традиційних та індивідуальних авторських символів, деталізується дефініція даних термінів, пропонується варіант класифікації символів – репрезентантів поетичної моделі світу.

Виділяються такі різновиди символів: індивідуальні авторські символи й успадковані символи. Серед останніх пропонується диференціювати: егоцентричні трансформації символів архетипної природи, зумовлені особливостями поетичної моделі світу; народнопоетичні символи (або їх модифікації); міфологеми: слов'янського походження; іншого походження, у тому числі індивідуально-авторські; християнську символіку.

Ключові слова: архетип, архетипний символ, традиційний символ, індивідуальний авторський символ, поетична модель світу.

ЗАМЕТКИ ПО ДЕТАЛИЗАЦИИ ДЕФИНИЦИИ ТЕРМИНА «АРХЕТИПИЧЕСКИЙ СИМВОЛ»

В статье рассматривается вопрос о необходимости дифференциации архетипных, традиционных и индивидуальных авторских символов, детализируется дефиниция данных терминов, предлагается вариант классификации символов – репрезентантов поэтической модели мира.

Выделяются такие разновидности символов: индивидуальные авторские символы и унаследованные символы. Среди последних предлагается дифференцировать: эгоцентричные трансформации символов архетипной природы, обусловленные особенностями поэтической модели мира; народнопоэтические символы (или их модификации); мифологеми: славянского происхождения; другого происхождения, в том числе индивидуально-авторские; христианскую символику.

Ключевые слова: архетип, архетипный символ, традиционный символ, индивидуальный авторский символ, поэтическая модель мира.

CLASSIFICATION OF SYMBOLS-REPRESENTATIVES OF AUTHOR'S POETIC MODEL OF THE WORLD

The article deals with the matter of the necessity of differentiation of archetype, traditional and individual author's symbols, the definition of these terms has been detailed, the variant of classifying the symbols that represent the poetic model of the world has been suggested. As the basic the definition of the archetype symbol, suggested by American linguist Philip Wheelwright, has been chosen. The concepts of symbols by M. Rubtsov, S. Krymsky, V. Kononenko, T. Tsvivan and others have been presented and generalized.

The necessity of symbols differentiation has been proved, such as author's symbols (those depict philosophy, aesthetic author's guideline) and inherited symbols. Among the latter it is suggested to distinguish the egocentric transformations of the symbols of archetype origin, caused by the peculiarities of the poetic world model (we should note, that archetype symbol in its «pure» appearance can only exist «de jure»; «de facto» in a particular writing we always observe its modification); folk-poetic symbols (or their modifications), mythologies of Slavic or other origin, including individual author's; Christian symbolism (or its transformations, caused by the author's outlook). Traditional symbolism is suggested to be differed depending on its range of use: from the universal philosophic context to the national, folk poetic one. It is the artist's personality that characterizes both the set of actively used symbols, and inheritance of literature traditions, and attitude towards cultural fund of humankind.

The variants of symbols modification have been studied within the artistic cultural tradition that follows one of the three trends: reintegration, reinterpretation and pseudometamorphosis. The appropriate examples from world culture, mythology and literature have been presented.

Keywords: archetype, archetypal symbol, traditional symbol, individual author's symbol, poetic model of the world.

Історія людства – це шлях самоусвідомлення й реалізації духовних потенціалів, неможливий без вироблення системи цінностей як необхідного зв'язка для дій і прагнень. Паралельно з ієрархією цінностей культура становить собою систему специфічних смислів. Засобом матеріального виявлення цих двох груп є мова як знакова система.

Однією з найбільш універсальних знаково-мовних засобів інтерпретації є символ. У цій конкретно-матеріальній формі співіснують діалектично чуттєве і надчуттєве, одичинне і загальне, кінцеве і безкінечне, конкретне й абстрактне, матеріальна оболонка і духовне значення. І якщо визначити мистецтво як модель культури, то художні символи – це концептуально-матеріальні форми ідеалів, історично сформованих смислів, що є своєрідним базисом для певної ойкумени (цивілізації), стовпами, на яких тримається її духовність з естетичними еталонами або негативами.

Цілком закономірно, що вербальні символи у їх культурній значущості, зв'язку із концептуальною картиною світу, поетичними ідіолектами привертають увагу вітчизняних дослідників: А. Мойсієнка [6], Ю. Лазебника, Л. Пустовіт, Л. Ставицької, В. Кононенка [3], Н. Сологуб, М. Філона, Н. Варич, О. Таран, Л. Дорошиної, що продовжують традиції ви-

вчення цих тропів, започатковані М.Костомаровим, М.Максимовичем та О.Потебнею. Попри пильну увагу дослідників до означеної проблеми, окремі важливі теоретичні та практичні питання на сьогодні з'ясовані недостатньо.

Дослідження символів як структурно-семантичних явищ та засобів пізнання й вербалізованого освоєння світу визначається тим, що ці тропи особливо виразно маніфестують процеси, характерні для відповідного етапу розвитку поетичної мови.

Поліфункціональність, діалектична природа символічного значення пояснює інтерес до нього з боку лінгвістики, психології, філософії та мистецтва. Не дивлячись на існування численних робіт, автори яких пропонують різні принципи диференціації символів, універсальної загальноприйнятої класифікації українська лінгвістика так і не має.

Протягом останнього десятиліття популярним об'єктом досліджень в Україні стали архетипні символи [3], [4]. Але дефініція понять «архетипний символ», «традиційний символ», «народнопоетичний символ», запропонована авторами, на нашу думку, не завжди є коректною.

Мета статті – деталізація вищезазначених понять, а також розробка власної класифікації символів. Предметом нашого дослідження є диференційні ознаки вербальних символів сучасної поетичної мови.

Особливості поетичної моделі світу (ПМС) багато в чому детерміновані архетипною моделлю світу (АМС), окремі риси якої зберігаються свідомістю і підсвідомістю кожної людини. Сучасні дослідження АМС базуються на роботах К. Юнга, який стверджував, що існує певна структура «психічного», яка успадковується людством, розвивається протягом тисячоліть і змушує реалізувати наш життєвий досвід у певний визначений спосіб. Ця «визначеність» і є те, що К. Юнг називав архетипом [10, с. 131].

Ми вважаємо, що зовнішня оболонка архетипу може використовуватися для створення поетичної метафори. Деякі метафори в межах ПМС поета можуть розвинути до рівня символу: якщо виразно відчувається зв'язок метафори з міфом, то вона трансформується в символ. Англійський лінгвіст Ф. Уїлрайт пропонує таке визначення архетипного символу: «П'ятий клас символів, архетипний, складається з символів, які мають однакове або схоже значення для більшої частини, якщо не для всього людства» [8, с. 98]. Дослідник пояснює існування таких архетипів, як «небесний батько», «мати-земля», «світло», «кров», «вісь колеса», опозиція «низ – верх», тим, що, попри значну різноманітність культурних епох і традицій, способів вираження і реакцій, як у фізичній, так і в загальній психологічній будові людини існує певна природна схожість [8, с. 98]. До перерахованих архетипів слід додати ще чотири елементи: вогонь, воду, повітря і землю (субстанції алхімії, які ще за часів Давньої Греції були наділені специфічним значенням і пов'язані з ним символічним переосмисленням).

Як сукупність бінарних опозицій, що описують головні параметри всесвіту (просторово-часові, причинно-наслідкові, етичні, кількісні, семантичні, персональні), уявляє архетипну модель світу (АМС) Т. Цив'ян. Лінгвіст виділяє 10-20 «антонімічних» пар, наприклад: пов'язані зі структурою всесвіту – верх/низ, небо/земля, земля/підземне царство [9, с. 6].

У процесі розвитку мови архетипи модифікуються, на основі первинних моделей можуть конструюватися похідні. При конкретній реалізації архетипного образу має значення і вплив індивідуальної мовної свідомості. Сукупність усіх модифікацій певного архетипного образу в діахронічному та синхронічному аспекті становить, на нашу думку, метафоричну парадигму. Для повноцінної реконструкції метафоричної парадигми слід застосувати діахронічний підхід дослідження семантичних і структурних змін образу, урахувати когнітивні процеси, які супроводжували його появу, дослідити семантичні зрушення у зв'язку з розвитком та зміною особливостей етнічного світосприйняття.

Уважаємо, що не слід абсолютизувати архетипні образи (або базові метафори). Ядром образної парадигми може бути образ, який не має «архетипних» коренів. Превалювання тих чи інших образів залежить від особливостей світосприйняття поета.

Існує й дещо інша гіпотеза розуміння архетипних символів, що дозволяє говорити про існування етнічної лінії успадкування архетипів і, як наслідок, про, скажімо, східнослов'янські або українські архетипні символи. Комплексне дослідження останніх зроблено С. Кримським. Учений зазначає: «У найбільш виразних формах архетипи виступають у національних культурах» [4, с. 78]. Історія уявляється С. Кримським як спіраль, яка накручується на універсальні цінності, що відтворюються, збагачуються, змінюють сучасність. Ці універсальні цінності й уявлення і є архетипами [4, с. 80]. Автор виділяє такі групи архетипних українських символів: «серце», «степ», «природа», «слово» (logos), «гра».

Про етнічні архетипи говорять також В. Жайворонок та Л. Дорошина [1] та ін.

Традиції вивчення народної символіки в українській лінгвістиці закладені ще в середині XIX століття М. Максимовичем, М. Костомаровим, О. Веселовським і О. Потебнею. Їхні ідеї знайшли своє продовження в роботах сучасного лінгвіста В. Кононенка. Головне призначення традиційної символіки, вважає автор, – виконання культурологічної функції: «Набираючи виразних етнотематичних ознак, образи-символи починають виконувати культурологічну функцію... Слова-ідеї: земля, хата, мати, козак, тополя, рушник, Берегиня, гопак, Дніпро й інші, з одного боку, визначають національні пріоритети, загальнонародні цінності, з іншого – характеризують образне, метафоричне мислення, світосприйняття, властиве психіці, свідомості народу як індивідуальності» [3, с. 229]. Специфіка національного світосприйняття українців, на думку В. Кононенка, відбилася також у таких образах-флоризмах – барвінок, волошки; символіці дій – піднесення хліба-солі, рушника; в символах-зоонімах – сокіл, орел, беркут, зозуля.

Загальноновизнаним у сучасному мовознавстві є поділ символів на індивідуально-авторські і традиційні [6, с. 40–42; 7, с. 106–132]. Традиційні символи стали формулами архетипного характеру, саме вони є стрижнем культури, носіями ідеалів, забезпечуючи їх успадкування наступними поколіннями.

С. Сроменко визначає народнопоетичний символ як «слово, яке завдяки традиційному вживанню у фольклорних формулах, завдяки стійким асоціаціям, набуває додаткового узагальненого значення, додаткової емоційної оцінки. Зміст його прочитується однозначно незалежно від контексту» [2, с. 21].

Традиційна символіка диференціюється за обсягом контексту вживання, наприклад, символ Прометея має загальнолюдський філософський контекст, символ червоної калини для українців, – національний, народнопоетичний. Якщо поет використовує традиційний символ, останній вплітається до тканини твору апперцептованим історичним, загальнолюдським досвідом поколінь [6, с. 40].

У поетичному творі сенс символу може модифікуватися. Зауважимо, що автор може використовувати традиційні формули і без змін. Для встановлення традиційного значення символу в текстах українських авторів ми пропонуємо користуватися роботами О. Потебні, М. Костомарова, О. Веселовського, П. Чубинського, а також словниками символів.

Творчість поета спирається на певну літературну традицію, він є носієм певного типу ментальності. Індивідуальний символ – концентрація поетичної переробки життєвого досвіду особистістю поета, свідчення його духовної діяльності, репрезентант системи ідеалів. Отже, філософську, естетичну установку автора концентрують індивідуальні символи. Характерною рисою слів-символів є повторюваність на текстовому або понятійному рівнях. Індивідуальний символ може існувати в межах одного твору, кількох творів або бути домінантою всієї творчості.

Існують дві, на наш погляд, безпідставно категоричні точки зору щодо «справжньої» символіки, яка завжди є виходом за межі художнього аспекту твору [5, с. 145] та є обов'язково ексклюзивною [7, с. 52–53]. Уважаємо, що можна говорити про різні види символів: у першому випадку про типові складники ідіолекту, у другому – індивідуальні авторські символи. Особистість художника характеризує і набір символіки активного використання, і володіння літературною традицією, і ставлення до загального культурного фонду людства.

На нашу думку, дослідники помилково ототожнюють терміни «традиційні народні символи» і «архетипні символи». Стикаючись із певним національним ґрунтом, архетипний символ модифікується. Тривале існування й відтворюваність архетипних і традиційних символів пояснюється тим, що асоціативний комплекс, який супроводжує ці символи, модифікується. На думку М. Рубцова, модифікація символів у межах художньої культурної традиції рухається за одним із трьох напрямків: реінтеграції, реінтерпретації або псевдометаморфози [7, с. 123–125]. Реінтеграцію спостерігаємо, якщо протягом тривалого часу символ зберігається в майже незміненому вигляді (наприклад, образ Христа). Реінтерпретація – привносить у зміст образу новий сенс, зумовлений становленням нової картини світу. Можливі два типи реінтерпретації: асиміляція і контраст. Прикладом асимілятивних змін можуть бути модифікації символіки хреста, зразком контрастного протиставлення – свастика. Псевдометаморфоза – «реставрація» давнини, символів минулого, коли органічно оживає архаїчна або класична традиція й автоматично зливається з нашаруванням наступних епох. Зразком такої трансформації є художнє зображення часу (синтез Хроноса і Кроноса – римського Сатурна).

Якщо ми розглянемо не архетипні символи взагалі, а архетипи, які сприйняла, наприклад, українська культура, то можемо говорити здебільшого лише про модифікації архетипних символів.

Отже, взявши до уваги різні типи згаданих вище класифікацій, пропонуємо диференціювати такі різновиди символів: індивідуальні авторські символи та успадковані символи. Серед останніх диференціювати: егоцентричні трансформації символів архетипної природи, зумовлені особливостями ПМС (зауважимо, що архетипний символ у «чистому» вигляді може існувати лише «de jure»; «de facto» у конкретному творі ми завжди спостерігаємо модифікацію); народнопоетичні символи; міфологеми: слов'янського походження; іншого походження, у тому числі індивідуально авторські; християнську символіку.

Така класифікація, на наш погляд, не зменшує самотності й цінності будь-якої національної культури, але позбавить лінгвопоетику від застосування помилкових термінів-дублетів.

Літератури:

1. Дорошина Л. Національні архетипи та їх вербальна репрезентація в мовній картині світу Олександра Довженка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Лілія Федорівна Дорошина ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2014. – 20 с. – укр.
2. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова / С. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1987. – 245 с.
3. Кононенко В. Українство в словесній символіці / В. Кононенко // Мовознавство: тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Х. : Око, 1996. – С. 229–231.
4. Кримський С. Архетипи української культури / С. Кримський // Вісник НАН України. – 1998. – № 7. – № 8. – С. 74–87.
5. Лосев А. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Лосев. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.
6. Мойсієнко А. Символ як явище аперцепції (на матеріалі поезії Т.Г. Шевченка) / А. Мойсієнко // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 40–45.
7. Рубцов Н. Символ в искусстве и жизни / Н. Рубцов – М. : Наука, 1991. – 176 с.
8. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс. – С. 82–110.
9. Цивьян Т. Лингвистические основы балканской модели мира / Т. Цивьян. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
10. Юнг К. Проблемы души нашего времени / К. Юнг. – СПб.; М.; Х.; Минск : Питер 2002. – 352 с.

УДК 821.161.2 – 3

О. О. Литвин,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

СИМВОЛІКА НОМЕНА ХРИЗАНТЕМА В МОВІ ПОВІСТІ УЛЯНИ КРАВЧЕНКО «ХРИЗАНТЕМИ»

У статті здійснено спробу аналізу семантичної структури слова «хризантема» у мові творів Уляни Кравченко, розглянуто процеси синтезу значень цієї лексеми, формування її символічної й образної структури, а також з'ясовано особливості ідіостилу письменниці.

Ключові слова: ідіостиль, символ, художній образ, художній текст, флорономени, номен «хризантема».

СИМВОЛИКА НОМЕНА ХРИЗАНТЕМА В ЯЗЫКОВОМ ТВОРЧЕСТВЕ ПОВЕСТИ УЛЯНЫ КРАВЧЕНКО

Сделана попытка анализа семантической структуры слова «хризантема» в языке повести Уляны Кравченко; рассмотрены процессы синтеза значений этой лексемы, формирования ее символической и образной структуры, а также выяснены особенности идиостиля писательницы.

Ключевые слова: идиоотиль, символ, художественный образ, художественный текст, флорономен, номен «хризантема».

SYMBOLISM OF THE NOMEN «CHRYSANTHEMUM» IN THE NOVEL «CHRYSANTHEMUM» BY ULYANA KRAVCHENKO

The problem of studying language units in terms of ethnic culture is relevant in modern linguistics. It was actualized in the works of the eminent scholars of the nineteenth century A. Afanasyev, A. Veselovsky, M. Kostomarov, A. Potebnya and has been continued in linguistic, folkloristic studies, scientific studies of ethnic psychology. General cultural mental space as a set of values, images, symbols, concepts of social conscience is reflected in artistic creation. Creating a work of art, the artist presents a model of reality, which, on the one hand, corresponds to reality, and on the other – is a reproduction of the author's world outlook.

Symbolic expression is a way of enrichment of Ukrainian speech. The study of individual author's symbolism is of particular importance because it is a reflection of the national, as well as individual linguistic view of the world.

The author made an attempt to analyze the semantic structure of the word «chrysanthemum» in the works of Ulyana Kravchenko. The article deals with the processes of synthesis of the meaning of this lexical item, its symbol- and image-structure formation. The features of the individual style of the writer have been defined.